

Ofbeldi gegn öldruðum á Íslandi

Stefnumiðuð greiningarskýrsla

HULINN VANDI

Birtingarmyndir ofbeldis gegn öldruðum geta verið af margvíslegum toga. Þá er mikilvægt að haft sé í huga að vanræksla getur flokkast sem ofbeldi líkt og skortur á virðingu fyrir reisin og sjálfs-ákvörðunarrétti viðkomandi.

MARS 2021

Um skýrsluna

Meðfylgjandi skýrsla greiningardeildar er unnin samkvæmt beiðni ríkislögreglustjóra. Henni er ætlað að bregða ljósi á ofbeldi gegn öldruðum á Íslandi í því augnamiði að greiða fyrir stefnumörkun í málaflokknum. Við gerð skýrslunnar naut greiningardeild aðstoðar tölfræðideildar ríkislögreglustjóra.

Horft er til þess ofbeldis sem aldraðir verða fyrir á heimilum sínum eða á dvalar- og hjúkrunarstofnunum.¹ Skýrslan nær því ekki til tilviljanakennds ofbeldis sem aldraðir kunna að verða fyrir t.a.m. á götu úti eða annarra átaka. Þetta er í samræmi við nálgun Alþjóðaheilbrigðismálastofnunarinnar (WHO) sem birt hefur skýrslur um efnið og skilgreinir ofbeldi gegn öldruðum með sérstökum hætti. Norrænar rannsóknir sem sagt er frá í skýrslunni styðjast einnig við skilgreiningu WHO.

¹ Sjá t.a.m: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap5.pdf. „It does not cover other types of violence that may be directed at older people, such as violence by strangers, street crime, gang warfare or military conflict.“

Efnisyfirlit

Um skýrsluna.....	1
Inngangur	3
Hversu algengt er ofbeldi gegn öldruðum?	3
Heimilisofbeldi / ofbeldi í samskiptum tengdra og nákominna.....	4
Skilgreiningar á hugtakinu „eldri borgari“	6
Skilgreining WHO á ofbeldi gegn öldruðum.....	6
Birtingarmyndir ofbeldis gegn öldruðum.....	6
Gerendur	7
Vísbendingar um ofbeldi gegn öldruðum	7
Rannsókn á vegum WHO	8
Rannsóknir í Noregi.....	8
Danmörk – misvísandi niðurstöður.....	10
Íslenskar rannsóknir	10
Um rannsóknir og tölfræði.....	13
„Ósýnileg afbrot“	14
Viðbrögð við ofbeldi gegn öldruðum – nokkrar almennar ábendingar	15

Inngangur

Allt fram á áttunda áratug síðustu aldar var ofbeldi gegn öldruðum lítt rannsakað fyrirbrigði í samfélögum Vesturlanda. Ef til vill má halda því fram að „þöggun“ hafi ríkt um málaflokkinn, að minnsta kosti var tíðarandinn sá að meðferð ættmenna á gömlu fólki væri „einkamál“ viðkomandi. Undir lok síðustu aldar varð sú viðhorfsbreyting að líta bæri á heimilisofbeldi og ofbeldi gegn börnum sem raunverulegan vanda er varðaði samfélagið allt. Á seinni árum hefur mátt greina frekari viðhorfsbreytingu í þá átt að ofbeldi gegn öldruðum sé ekki einvörðungu vandi í velferðarsamfélögum nútímans; jafnframt beri að horfa til viðbragða við slíkum ofbeldisverkum sem viðfangsefna á sviði lýðheilsu og löggæslu að því marki sem slíkt framferði gagnvart öldruðu fólki felur í sér skýr lögbrót.

Á undanliðnum árum hafa rannsóknir leitt í ljós að ofbeldi gegn öldruðu fólki er alþjóðlegur vandi. Jafnframt hafa stjórnvöld og fræðimenn sýnt ofbeldi gegn öldruðum vaxandi áhuga og á það einnig við um Ísland. Má hafa það til marks um aukið vægi mannréttinda og jafnréttis, einkum á Vesturlöndum. Um leið er eðlilegt að tengja vaxandi vitund um ofbeldi gegn öldruðum og öðrum viðkvæmum hópum við þá auknu áherslu sem víða hefur verið lögð á að bregðast við heimilisofbeldi almennt enda kemur sífellt skýrar fram hversu miklum skaða það veldur þolendum og samfélaginu.

„Á undanliðnum árum hafa rannsóknir leitt í ljós að ofbeldi gegn öldruðu fólki er alþjóðlegur vandi.“

Annar áhrifaþáttur í þessu viðfangi er mikil fjölgun í elstu aldurshópum og þá einkum í þróuðum ríkjum. Hún hefur haldist í hendur við djúpstæðar samfélagsbreytingar á síðustu áratugum. Áður viðtekin mynstur í fjölskyldulífi eru víðast hvar á undanhaldi eða horfin. Oft hafa þessar breytingar í för með sér tilfinningalegar og fjárhagslegar þrengingar fyrir eldri borgara. Staða viðkomandi getur orðið enn viðkvæmari í því tilviki sem eldri borgari óttast að enn frekari einsemd bíði hans kvarti hann undan hlutskipti sínu t.a.m. yfirgangi eða hreinu ofbeldi af hálfu ættmenna.

Á Vesturlöndum fjölga þeim sem fá notið efri ára við góða heilsu og lífskjör almennt. Um leið stækkar sá hópur sem mögulega verður fyrir ofbeldi og kallar á viðbrögð samfélagsins. Í því efni er nú ekki síst horft til réttarvörslukerfisins. Skoðun á skýrslum íslenskra sem erlendra sérfræðinga leiðir í ljós það sameiginlega mat að ofbeldi gegn öldruðum sé samfélagslegur vandi sem krefjist markvissari aðgerða en hingað til.

Víst er að ekki er spurt um stétt, stöðu eða kyn þegar ofbeldi gegn öldruðum er annars vegar.

Á ritunartíma skýrslunnar, sumarið 2020, hafa tvö mál er varða meint, alvarlegt ofbeldi gegn öldruðum vakið athygli og óhug í samfélaginu. Málin varða meint kynferðisofbeldi annars vegar og meint auðgunarbrot hins vegar. Í báðum tilvikum er ákært fyrir alvarleg og ítrekuð afbrot gegn öldruðum konum í viðkvæmri stöðu.

Hversu algengt er ofbeldi gegn öldruðum?

Skýrslum ber engan veginn saman um hversu algengt ofbeldi gegn öldruðum er, ekki síst sökum mismunandi skilgreininga á því við hvaða aldur telja beri borgara „aldraðan“. Á vettvangi WHO má finna sláandi tölur um ofbeldi gegn öldruðum. Stofnunin áætlað að tæp 16% fólks sem er 60 ára og eldra verði fyrir ofbeldi. Jafnframt segir í skýrslu WHO að líklegt sé að tala þessi sé talsvert

hærri þar sem gögn bendi til þess að aldrei sé tilkynnt um mikinn fjölda brota gegn öldruðum.² Jafnframt megi ætla að fjöldi þeirra sem verða fyrir ofbeldi muni vaxa þar sem víða um heim fjölgi hratt í eldri aldurshópum.

Í öðrum skýrslum t.a.m. frá Norðurlöndum er að finna mun lægri tölur. Nefna má norska rannsókn þar sem hlutfallið er talið vera 5-7% fólks eldra en 65 ára.³ Íslenskar rannsóknir hafa ekki leitt í ljós svo afgerandi niðurstöður og þótt fyrirbyggjandi upplýsingar leiði í ljós að vandinn sé án nokkurs vafa til staðar á Íslandi má fullyrða að frekari rannsókna er þörf.

Í ágætri skýrslu starfshóps um aldraða og heimilisofbeldi sem birtist haustið 2019 segir:

„Af ýmsum ástæðum er erfitt að meta umfang ofbeldis í garð aldraðra. Ástæðurnar eru m.a. þær að aldraðir skilgreina sjálfir ekki ofbeldi með sama hætti og yngri kynslóðir og að aldraðir eru ekki endilega tilbúnir til að ræða það ofbeldi sem þeir hafa orðið fyrir. Að auki getur verið erfitt að fá aldraða til að taka þátt í könnunum.

Því er líklegt að tölfræði sem byggir á spurningakönnun endurspegli ekki raunverulegt umfang ofbeldis gegn öldruðum.“⁴

Sjálfsgætt er að hafa þessa gagnlegu ábendingu starfshópsins í huga þegar fjallað er um ofbeldi gegn öldruðum og stöðu viðkvæmra hópa í samfélaginu almennt. Tölfræði og gagnagrunnar nægja ekki til að bregða ljósi á umfang vandans og þörf er á mun víðtækari nálgun vilji samfélagið bregðast við þróun sem er óumdeild þótt jafnframt sé hún um sumt dulin. Jafnframt er hæpið að yfirfæra rannsóknir sem gerðar eru í tilteknu samfélagi beint yfir á annað þar sem félagslegar aðstæður, hefðir og „menning“ geta verið gjörólíkar auk þess sem aðferðarfræði er fjarri því stöðluð.

Þessu til sannindamerkis má nefna rannsóknir sem sýna 2-6% aldraðra hafa orðið fyrir ofbeldi á undangengnum 12 mánuðum í Bretlandi. Í Kanada leiddi rannsókn í ljós að þar var talan 4%. Hún reyndist á hinn bóginn 18,4% í Ísrael og 29,3% á Spáni.

Heimilisofbeldi / ofbeldi í samskiptum tengdra og nákominna

Að hluta til tengist ofbeldi gegn öldruðum heimilisofbeldi. Það á augljóslega ekki við í öllum tilvikum t.a.m. þegar viðkomandi sætir ofbeldi eða vanrækslu á dvalarstofnun. Á Norðurlöndum er nokkur hefð fyrir því innan lögreglu og félagsþjónustu að fella brot gegn fólki í viðkvæmri stöðu undir það sem nefnt er „ofbeldi í samskiptum nákominna“ (n. Vold i nære relasjoner). Þá er átt við ofbeldi innan fjölskyldu eða annars konar nán tengsl geranda og fórnarlamb.

Hugtakið „ofbeldi í samskiptum nákominna“ tekur til hjóna/sambúðarfólks og viðkvæmra hópa svo sem barna, aldraðra, og fatlaðra. Einnig hafa verið felld undir hugtakið ofbeldisverk í fjölskyldum innflytjenda á borð við svonefnda „heiðursglæpi“, nauðungarhjórabönd, limlestingar á kynfærum kvenna og þvingaða hegðun vegna fjölskyldusameiningar.

² https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/ „Based on available evidence, WHO estimates that 15.7% of people 60 years and older are subjected to abuse. These prevalence rates are likely to be underestimates as many cases of elder abuse are not reported.“

³Sjá:https://www.researchgate.net/publication/335138315_Kapittel_7_Omfanget_av_vold_og_overgrep_mot_eldre_mennesker_i_Norge_Forstaelser_konsekvenser_og_tiltak

⁴ https://fundur.reykjavik.is/sites/default/files/agenda-items/lokaskýrsla_28.11.2019_-_aldradir_og_heimilisofbeldi.docx.pdf



Á Íslandi er hugtakið „heimilisofbeldi“ nýtt til að lýsa „ofbeldi í samskiptum nákominna“ líkt og glögglega kemur fram í verklagsreglum lögreglu um meðferð og skráningu heimilisofbeldismála frá árinu 2018:

„Heimilisofbeldi er ofbeldi sem einstaklingur verður fyrir af nákomnum, þ.e. gerandi og þolandi eru skyldir, tengdir eða hafa sögu um tengsl, sbr. 2. gr. Ofbeldið getur verið líkamlegt, andlegt, kynferðislegt og/eða fjárhagslegt og felur í sér valdbeitingu eða hótun um valdbeitingu. Forsenda fyrir skráningu máls í verkefnaflokkinn heimilisofbeldi er að gerandi og þolandi séu nákomnir, þ.e. skyldir eða tengdir...

Með geranda og þolanda er í reglum þessum átt við sakborning og brotþola. Til skyldra og tengdra í þessu sambandi teljast m.a. núverandi eða fyrrverandi maki, hvort sem um er að ræða hjón, sambúðarfólk eða par (þ.e. ofbeldi í nánu sambandi), börn, systkini og foreldrar eða forráðamenn. Athugið að ofbeldið getur beinst að þriðja aðila í þeim tilgangi að hóta eða ógna þolanda, t.d. nýjum maka, vinum eða fjölskyldumeðlim.“⁵

„Lögreglan hefur á undanliðnum árum staðið fyrir vitundarvakningu um alvarleika heimilisofbeldis, birtingarmyndir þess og neikvæð samfélagsleg áhrif.“

Af þessu má ljóst vera að núgildandi skilgreiningar íslensku lögreglunnar á hugtakinu „heimilisofbeldi“ ná ágætlega utan um það sem á Norðurlöndum nefnist „ofbeldi í samskiptum nákominna“. Á hinn bóginn einskorðast ofbeldi gegn öldruðum ekki við heimili viðkomandi og gerandi þarf ekki að vera honum nákominn.

Lögreglan hefur á undanliðnum árum staðið fyrir vitundarvakningu um alvarleika heimilisofbeldis, birtingarmyndir þess og neikvæð samfélagsleg áhrif. Á vef lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu

⁵ <https://dev.logreglan.is/wp-content/uploads/2019/06/Verklagsreglur-um-heimilisofbeldi-13.09.2018.pdf>

er að finna umfjöllun og fræðsluefni um heimilisofbeldi auk þess sem þar má kynna sér verklagsreglur lögreglu um meðferð og skráningu mála. Að auki er á nefndum vef umfjöllun um ofbeldi gegn börnum m.a. í formi myndbanda. Almennir getur einnig nálgast nánari upplýsingar um þau úrræði sem samtök og stofnanir veita.

Að teknu tilliti til þess árangurs sem náðst hefur á sviði baráttu gegn heimilisofbeldi kann sams konar eða svipuð nálgun hvað ofbeldi gegn öldruðum varðar að kalla fram frekari viðbrögð samfélagsins innan málaflokksins.

Skilgreiningar á hugtakinu „eldri borgari“

Samkvæmt lögum um málefni aldraðra nr. 125/1999 telst aldruður einstaklingur á Íslandi hver sá sem náð hefur 67 ára aldri. Víða erlendis er þessi skilgreining miðuð við 65 ára og eldri. Hagstofa Íslands miðar við að vinnualdri ljúki þegar viðkomandi hefur náð 65 ára aldri.⁶ Á vettvangi Sameinuðu þjóðanna er miðað við 60 ára aldur líkt og sjá má í upplýsingum frá Alþjóðaheilbrigðismálastofnuninni (WHO).⁷

Skilgreining WHO á ofbeldi gegn öldruðum

Á vettvangi WHO er eftirfarandi skilgreining á ofbeldi gegn öldruðum viðtekin: „Einstakur eða endurtekinn verknaður eða skortur á inngripi sem koma fram hjá þeim aðilum sem eiga í sambandi við aðra manneskju þar sem vænst er trausts en veldur þess í stað skaða eða óþægindum fyrir aldruðan einstakling.“⁸

Birtingarmyndir ofbeldis gegn öldruðum

Birtingarmyndir ofbeldis gegn öldruðum geta verið af margvíslegum toga. Þá er mikilvægt að haft sé í huga að vanræksla getur flokkast sem ofbeldi líkt og skortur á virðingu fyrir reisn og sjálfsákvörðunarrétti viðkomandi. Umfjöllun um ofbeldi gegn öldruðum getur auðveldlega farið inn á svið stjórn mála og ágreinings þar sem hagur eldri borgara er í svo mörgum efnum mótaður af ákvörðunum stjórnvalda á hverjum tíma, gildismati og tíðaranda.

Sérstakar aðstæður í samfélaginu geta einnig snert hagsmuni aldraðra umfram aðra hópa. Nefna má að samtök í Bretlandi og Bandaríkjunum segja fjölda tilkynninga um ofbeldi gegn öldruðum hafa stóruaukist á tíma COVID-19. Bresku samtökin „Hourglass“ sem eru þau einu í landinu er helga sig baráttu gegn ofbeldi gagnvart öldruðum segja að tilkynningum aldraðra fórnarlamba ofbeldis hafi fjölgað um 30%, hið minnsta, í samkomubanni stjórnvalda vegna heimsfaraldursins.⁹ Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin hefur sagt að þær ákvarðanir stjórnvalda að koma á samkomubanni hafi orðið til þess að auka heimilisofbeldi í mörgum ríkjum heims.¹⁰

Hér á landi hefur lögregla lýst yfir áhyggjum af auknu heimilisofbeldi vegna viðbragða við COVID-19 heimsfaraldrinum og fyrirbyggjandi tölur embættis ríkislögreglustjóra benda til 10% aukningar. Þar ræðir einkum um konur og börn en aldruð Íslendingar í viðkvæmri stöðu hljóta ekki síður að hafa talist sérstakur áhættuhópur hvað ofbeldi varðar þegar aðgerðir vegna COVID-19 voru ákveðnar.

⁶ <https://www.hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldaspa-2011-2060/>

⁷ https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/

⁸ „a single, or repeated act, or lack of appropriate action, occurring within any relationship where there is an expectation of trust which causes harm or distress to an older person“. Sjá:

https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/

⁹ <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/05/17/silent-scandal-elderly-abused-lockdown/>

¹⁰ <https://www.unfpa.org/press/new-unfpa-projections-predict-calamitous-impact-womens-health-covid-19-pandemic-continues>

Í maí 2020 lýsti framkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna, Antonio Guterres, því yfir að COVID-19-faraldurinn ylli öldruðu fólki um heim allan ómældum ótta og þjáningum.¹¹

Á vettvangi Alþjóðaheilbrigðismálastofnunarinnar er hefð fyrir að skipta ofbeldi gegn öldruðum upp í eftirfarandi flokka.¹² Ítreka ber að þeir geta ekki talist tæmandi:

- Líkamlegt ofbeldi: T.d. að kýla, slá, sparka, hrinda, halda og misnotkun á lyfjum viðkomandi.
- Andlegt ofbeldi: T.d. að hóta, skamma, ógna, niðurlægja, útiloka frá samskiptum, stjórna, þvinga, einangra, hindra aðgang að stuðningi og aðstoð. Til andlegs ofbeldis telst einnig ofbeldi og áreitni sem felur í sér mismunun (sjá neðar).
- Kynferðislegt ofbeldi: T.d. nauðgun, kynferðislegt áreitni eða kynferðislegar athafnir sem einstaklingur hefur ekki samþykkt, gæti ekki samþykkt vegna skerðingar eða var þvingaður til þess að samþykkja.
- Fjárhagsleg og efnisleg misnotkun: T.d. þjófnaður, svik, misnotkun fjármuna, þrýstingur vegna ráðstafana fjármuna, misnotkun og vísitandi eyðilegging á eignum.
- Vanræksla: T.d. vanræksla varðandi lyfjagjöf og líkamlega umönnun.
- Ofbeldi/áreitni sem felur í sér mismunun: Ofbeldi og áreitni sem beinist t.d. að uppruna, kyni, kynþætti, kynhneigð, kynvitund, skerðingu eða annarri stöðu viðkomandi.

Gerendur

Ljóst er að aldraðir geta jafnt og aðrir samfélagshópar orðið fyrir ofbeldi á heimilum sínum eða á opinberum vettvangi. Á það við um rán, innbrot, líkamsárásir og fleira. Aldraðir líða fyrir ofbeldisverk sem unnin eru í vopnuðum átökum ekki síður en aðrir hópar. Líkt og fram kom í upphafi er í þessari skýrslu greiningardeildar ekki horft til þess háttar ofbeldis sbr. nálgun Alþjóðaheilbrigðismálastofnunarinnar. Fremur er horft til þess ofbeldis sem aldraðir verða fyrir stöðu sinnar vegna í vestrænum samfélögum á friðartímum. Þá verður til eftirfarandi greinarmunur:

A. Ofbeldi sem aldraðir verða fyrir af hálfu starfsfólks á stofnunum eða af hálfu einstaklings sem veitir þeim þjónustu í heimahúsi (e. institutional setting).

B. Ofbeldi sem aldraðir verða fyrir af hendi einstaklinga sem eru þeim tengdir (e. community setting).

Vísbendingar um ofbeldi gegn öldruðum

Vísbendingar um ofbeldi sem aldraðir kunna að sæta jafnt á heimilum sínum eða stofnunum geta verið af margvíslegum toga. Reynslan sýnir að til þess að gera auðsýnileg merki um ofbeldi eða vanrækslu geta farið fram hjá þeim sem næst standa. Eftirfarandi vísbendingar um ofbeldi eru sóttar til lögreglunnar í Toronto í Kanada:¹³

Líkamlegt ofbeldi

- Áverkar og skurðir
- Óútskýrð meiðsli
- Lélegt ástand húðar

¹¹ <https://www.un.org/development/desa/ageing/news/2020/05/covid-19-older-persons/>

¹² <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

¹³ <http://www.torontopolice.on.ca/community/elderabuse.php>

- Brunasár

Tilfinningalegt ofbeldi

- Bjargarleysi
- Tregða til að tjá sig óheft
- Depurð/afneitun
- Ótti
- Óróleiki

Fjárhagsleg misnotkun (fjárhagslegt ofbeldi)

- Breytt hefur verið um fjárhaldsmann
- Týndir skartgripir og borðbúnaður
- Peninga skortir fyrir nauðsynjum
- Fjárhaldsmaður útvegur ekki nauðsynjar
- Undirritun skjala án þess að skilningur sé á efni þeirra

Vanræksla

- Aldraður er illa klæddur
- Aldraður er sýnilega vannærður eða þjáist af vökvaskorti
- Aldraður fær ekki umönnun vegna veikinda eða meiðsla
- Aldraður á sér sögu tíðra slysa og meiðsla
- Umönnun sinnir ekki þörf hins aldraða fyrir heilsugæslu

Rannsókn á vegum WHO

Árið 2017 birtust í breska læknatímaritinu *The Lancet* niðurstöður rannsóknar sem WHO studdi.¹⁴ Í rannsókninni voru teknar saman bestu fánlegar upplýsingar um ofbeldi gegn öldruðum. Stuðst var við 52 rannsóknir frá 28 þjóðríkjum víða um heim sem gerðar voru á árunum 1992 til 2015. Um helmingur rannsóknanna var frá ríkjum í Evrópu.

Heildarniðurstaðan var sú að 15,7% fólks 60 ára og eldra hefðu orðið fyrir einhverri birtingarmynd ofbeldis á undanliðnum 12 mánuðum. Yfirfærður á heimsbyggðina alla svaraði þessi fjöldi til 141 milljónar manna. Á næstu ártugum mun fjöldi sextugra og eldri aukast mjög í heiminum. Talið er að tveir milljarðar manna verði 60 ára og eldri árið 2050 borið saman við 962 milljónir árið 2017.

Andlegt ofbeldi var algengasta birtingarmynd þessa vanda, 11,6% aldraðra höfðu orðið fyrir því á síðustu 12 mánuðum. Næst kom fjárhagsleg og efnisleg misnotkun (6,8%), þá vanræksla (4,2%), líkamlegt ofbeldi (2,6%) og kynferðislegt ofbeldi (0,9%).

Rannsóknir í Noregi

Árið 2017 var birt fyrsta rannsókn í Noregi sem nær til landsins alls á öryggi og lífskjörum eldri borgara er búa á eigin heimili. Meginmarkmið rannsóknarinnar var að afla upplýsinga um ofbeldi gegn borgurum 65 ára og eldri og tengsl fórnarlamba við gerendur.¹⁵

¹⁴ Skýrsla The Lancet: Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis: [https://www.thelancet.com/journals/langlo/article/PIIS2214-109X\(17\)30006-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/langlo/article/PIIS2214-109X(17)30006-2/fulltext)

¹⁵ Vold og overgrep mot eldre personer i Norge: En nasjonal forekomststudie.

Rannsóknin fór fram á fyrri hluta árs 2016. Spurningum svöruðu 2.463 Norðmenn á aldrinum 66 til 90 ára og var svarhlutfall rétt tæp 46%. Spurningar vörðuð alvarlegt líkamlegt ofbeldi og alvarlegt kynferðisofbeldi fyrir 65 ára aldur en spurt var um alvarlegar og minni líkamsárásir eftir 65 ára aldur auk kynferðislegs, andlegs og fjárhagslegs ofbeldis. Spurningin náði til undangenginna 12 mánaða. Spurning um vanrækslu náði aðeins til undangenginna 12 mánaða.

Í könnunni kváðust 6,8 til 9,2% þátttakenda 65 ára og eldri hafa orðið fyrir ofbeldi eða árás á undangengnum 12 mánuðum. Marktækur munur var á milli kynja á tegundum ofbeldis. Alls höfðu 168 manns orðið fyrir ofbeldi á síðustu 12 mánuðum. Flestir, 98 manns, sögðu frá andlegu ofbeldi, 58 höfðu orðið fyrir líkamlegu ofbeldi, 26 kváðust hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi, 21 hafði orðið fórnarlamb fjárhagslegs ofbeldis. Þátttakendum var skipt í tvö aldursbil, 66-75 ára og 75 til 90 ára. Ekki reyndist marktækur munur á milli hópanna. Helstu niðurstöður höfunda voru eftirfarandi:

- Niðurstöður þessarar rannsóknar benda til að á milli 56.500 og 76.000 manns sem búa á heimili sínu hafi orðið fyrir ofbeldi í Noregi eftir 65 ára aldur.
- Ofbeldi og árásir gegn öldruðum í Noregi telst alvarlegur samfélags- og lýðheilsuvandi.
- Rannsóknin hefur leitt í ljós skýrt sambengi milli þess að einstaklingur verði fyrir ofbeldi og hann glími við heilsubrest, skerta líkamlega getu og takmarkaða samfélagsþátttöku.
- Rannsóknin sýnir að aldraðir sem hafa orðið fyrir alvarlegu ofbeldi eða alvarlegu kynferðisofbeldi fyrir 65 ára aldur eru líklegri til að verða fórnarlömb ofbeldis eftir 65 ára aldur.
- Einungis lítill hluti aldraðra þolenda ofbeldis í Noregi leitar aðstoðar.
- Ofbeldi og árásir gegn öldruðum í Noregi er nú sem fyrr dulinn samfélagsvandi.

Í janúar 2020 birtist í Noregi fyrsta rannsókn sinnar tegundar þar í landi sem náði til 3.693 starfsmanna á 100 hjúkrunarheimilum sem valin voru af handahófi.¹⁶ Spurt var hversu oft á síðustu 12 mánuðum starfsfólk hefði staðið aðra starfsmenn að því að beita aldraðan heimilismann ofbeldi. Sem fyrr var þar, í samræmi við viðmið WHO, vísað til vanrækslu, sálræns ofbeldis, líkamlegs ofbeldis, fjárhagslegs ofbeldis og kynferðislegs ofbeldis. Þátttakendur upplýstu einnig hversu oft þeir sjálfir hefðu beitt aldraða heimilismenn ofbeldi á þessum sama tíma. Niðurstöður voru síðan flokkaðar eftir aldri, kyni og menntun starfsfólks.

Þátttaka í könnun þessari var 60,1%. Alls kváðust 76% þátttakenda hafa tekið eftir einu eða fleiri tilvikum ofbeldis gegn hinum öldruðu á undanliðnum 12 mánuðum. Mest bar á sálrænu ofbeldi og vanrækslu. Karlmennt skýrðu frekar frá líkamlegu ofbeldi en konur könnuðust einkum við vanrækslu. Rétt rúm 60% starfsfólks sögðust hafa beitt ofbeldi einu sinni eða oftar á hjúkrunarheimili á sama tímabili. Eftir því sem menntun þátttakenda jókst því líklegri voru þeir til að skýra sjálfir frá eigin ofbeldisverkum og vanrækslu.

Niðurstaða höfunda skýrslunnar er í stuttu máli sú að „fremur algengt“ sé að aldraðir á hjúkrunarheimilum í Noregi verði fyrir ofbeldi af hálfu starfsfólks og að þörf sé á fyrirbyggjandi stefnu til að bæta líf og öryggi á hjúkrunarheimilum í landinu.¹⁷

¹⁶ Elder abuse in Norwegian nursing homes: a cross-sectional exploratory study. <https://bmchealthservres.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12913-019-4861-z>

¹⁷ „Overall, we found staff-to-resident abuse to be relatively common, and our findings propose a need for preventive strategies to improve the quality of life and safety of residents in Norwegian nursing homes.“

Danmörk – misvísandi niðurstöður

Staldræð verður stuttlega við danska rannsókn, raunar frá árinu 2008, sem leiddi í ljós að rúmlega þriðjungur aldraða á hjúkrunardeildum kvaðst hafa orðið fyrir ofbeldi eða árásum. Rannsóknina framkvæmdi Jette Ingerslev, dr. med. og yfirlæknir, með þátttöku 261 sjúklings á þremur öldrunardeildum sjúkrahúsa á Kaupmannahafnarsvæðinu. Spurt var hvort viðkomandi hefði sætt ofbeldi eða árás á síðustu þremur árum. Svör 35,6% þátttakenda voru á þann veg að þeir hefðu orðið fyrir þeirri reynslu.

Könnun frú Ingerslev vakti talsverða athygli en sjálf sagði hún að tölur þessar kæmu sér ekki á óvart. Þær væru líkar niðurstöðum fleiri kannana sem hún hefði gert og þessi vandi, þ.e. ofbeldi gegn öldruðum, fengi ekki þá athygli sem hann verðskuldaði í Danmörku.

Í upplýsingariti Mannréttindastofnunar Danmerkur kemur fram að rannsóknir á ofbeldi gegn öldruðum í landinu hafi skilað mjög ólíkum niðurstöðum. Vakin er athygli á því að skilgreining WHO sem er viðtekin og getið var að framan sé víðtæk og kunni sú staðreynd að hafa áhrif á niðurstöður.¹⁸

Vísað er til rannsóknar í Árósum sem leiddi í ljós að 1,4% eldri borgara í viðkvæmri stöðu hefði orðið fyrir árás (d. Overgreb). Kannanir á sjúkrahúsum fyrir aldraða hafi á hinn bóginn skilað niðurstöðum þess efnis að þriðjungur (líkt og rakið var að framan) og allt að helmingur þátttakenda hafi orðið fyrir ofbeldi (d. Hyppige oplevelser af overgreb i forskellige former). Í þeim rannsóknum hafi verið stuðst við skilgreiningu WHO.

Þá hefur verið unnin í Danmörku rannsókn þar sem leitast var við að flokka það ofbeldi sem aldraðir höfðu orðið fyrir eftir alvarleika þess. Þessi nálgun skilaði þeirri niðurstöðu að 10% aðspurðra höfðu orðið fyrir „töluverðu“ eða alvarlegu ofbeldi (d. overgreb af moderat til svær grad).

Könnun í Danmörku sem miðaði að því að leiða í ljós hverjir gerendur ofbeldis gegn öldruðum væru gaf af sér þá tölfræði að 36% gerenda voru starfsfólk á stofnunum, 23% ættingjar og 14% makar viðkomandi. Í dálkinn „aðrir“ féllu 24% gerenda og voru það yfirleitt aðrir heimilismenn á dvalarstofnunum viðkomandi.¹⁹



Því er þetta rakið hér að ástæða er til að hafa í huga hversu ólíkar niðurstöður rannsóknir á þessu sviði geta gefið af sér og nálgun og aðferðarfræði getur verið af ýmsum toga.

Íslenskar rannsóknir

Nokkrar rannsóknir og kannanir sem varða sérstaklega ofbeldi gegn öldruðum á Íslandi hafa verið gerðar á undanliðnum árum. Sömuleiðis heldur lögregla skrá yfir heimilisofbeldi þar sem er að finna flokkun kyns og aldurs. Reykjavíkurborg safnar

¹⁸https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/status/2013/status_2013_imr_aeldre.pdf

¹⁹ ibid

upplýsingum um heimilisofbeldi. Embætti ríkislögreglustjóra og lögreglan á höfuðborgarsvæðinu leita upplýsinga um ofbeldi gegn öldruðum í árlegri þolendakönnun sinni.²⁰

Þrátt fyrir talsverða áherslu á heimilisofbeldi og ofbeldi gegn konum sérstaklega sem lesa má um í skýrslum fræðimanna og stofnana verður ekki annað sagt en tölfræðilegar upplýsingar um ofbeldi gagnvart eldri borgurum á Íslandi séu af skornum skammti. Fyrirliggjandi kannanir veita vísbendingar sem eru allrar athygli verðar en fullyrða má að efnið þarfnist nánari skoðunar.

Árið 2007 gerði Sigrún Ingvarsdóttir félagsráðgjafi megindlega rannsókn meðal starfsfólks í heimahjúkrun og félagslegri heimaþjónustu í Reykjavík sem laut að því að kanna hversu algengt væri að þetta starfsfólk yrði í störfum sínum vart við ofbeldi gegn öldruðum. Jafnframt var kannað hvernig starfsfólkið skilgreindi ofbeldi, hvort það hefði hlotið fræðslu um ofbeldi gegn öldruðum og hvert viðhorf þess væri til uppljóstrana um ofbeldi.²¹

Starfsfólk var spurt hvort það hefði unnið á heimilum þar sem það hefði orðið vart við eina eða fleiri vísbendingar um ofbeldi eða vanrækslu. Starfsfólk var einnig spurt hvort það hefði orðið vitni að eða grunað að aldraður notandi þjónustu hefði verið beittur ofbeldi á síðustu 12 mánuðum.

Alls merktu 57% starfsfólks félagslegrar heimaþjónustu við eina eða fleiri lýsingu/tegund af vanrækslu og/eða ofbeldi. Þá kváðust 20% starfsfólks hafa orðið vör við eða grunað að ofbeldi gegn öldruðum notanda þjónustu hefði átt sér stað á seinustu 12 mánuðum.

„Athygli vekur að í rannsókn Sigrúnar Ingvarsdóttur kemur fram að „stór hluti starfsmanna“ taldi það engu skila fyrir þolandann að láta yfirvöld vita af ofbeldinu.“

Heil 83% svarenda sem störfuðu í heimahjúkrun merktu við lýsingar á aðstæðum sem bentu til vanrækslu og/eða ofbeldis. Líkt og fram kemur í skýrslu starfshóps um aldraða og heimilisofbeldi sem birtist haustið 2019 veitir starfsfólk í heimahjúkrun almennt umönnun á heimilum veikari einstaklinga sem eru af þeim sökum í viðkvæmari stöðu en þeir sem þiggja félagslega heimaþjónustu.

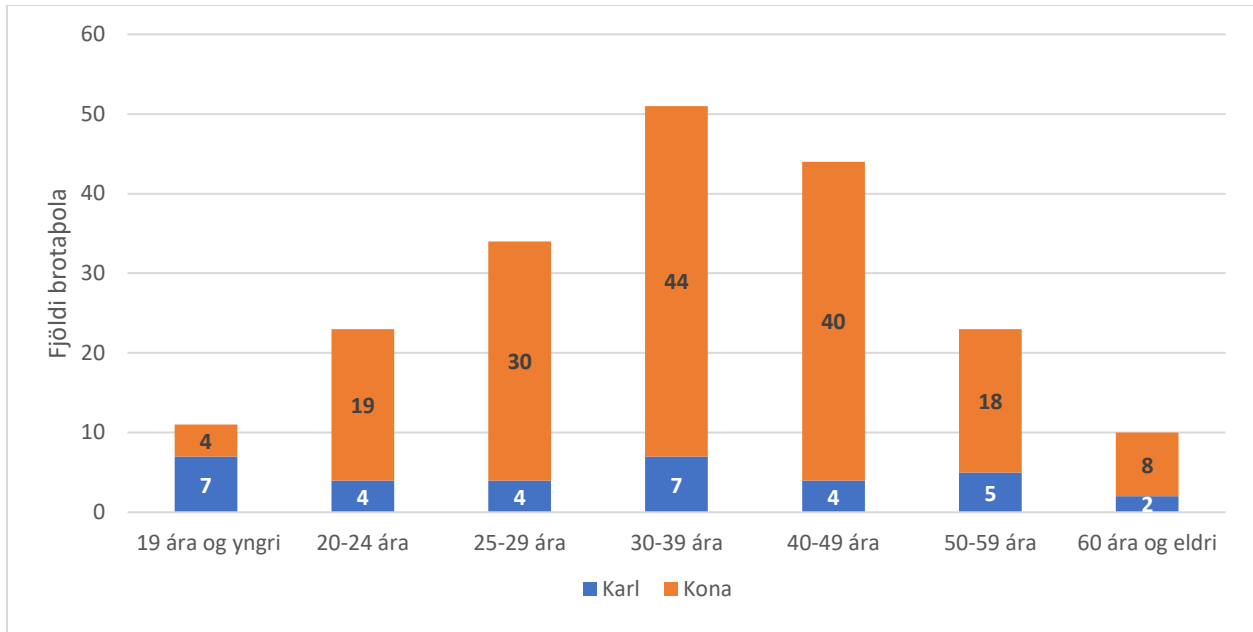
Mun hærra hlutfall starfsfólks í heimahjúkrun hafði orðið vitni að eða haft grun um ofbeldi gegn öldruðum eða alls 44%.

Athygli vekur að í rannsókn Sigrúnar Ingvarsdóttur kemur fram að „stór hluti starfsmanna“ taldi það engu skila fyrir þolandann að láta yfirvöld vita af ofbeldinu.

Velferðarsvið Reykjavíkurborgar birtir í mánuði hverjum uppfærða tölfræði um útköll vegna heimilisofbeldis. Tölfræðin er greind eftir kyni brotþola og geranda og aldri brotþola.

²⁰ Frá árinu 2008 hafa embætti ríkislögreglustjóra og lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu staðið sameiginlega að gerð þolendakönnunar fyrir allt landið. Með þolendakönnunum er greind reynsla borgaranna af afbrotum, öryggistilfinning þeirra í eigin hverfi og í miðborg Reykjavíkur.

²¹ <https://skemman.is/handle/1946/6782>



Mynd 1. Fjöldi tilkynninga vegna heimilisofbeldis eftir kyni og aldri árið 2019 (Heimild; Reykjavíkurborg).

Myndin sem fengin er af vef Reykjavíkurborgar sýnir fjölda tilkynninga vegna heimilisofbeldis eftir kyni og aldri 2019. Tilkynningar vegna brotabola sem eru konur eru 163 og 33 vegna karla sem eru brotabolar, samtals 196. Samkvæmt fyrirliggjandi tölum barst engin tilkynning eða útkall vegna heimilisofbeldis gegn 60 ára og eldri á fyrstu fjórum mánuðum 2020.

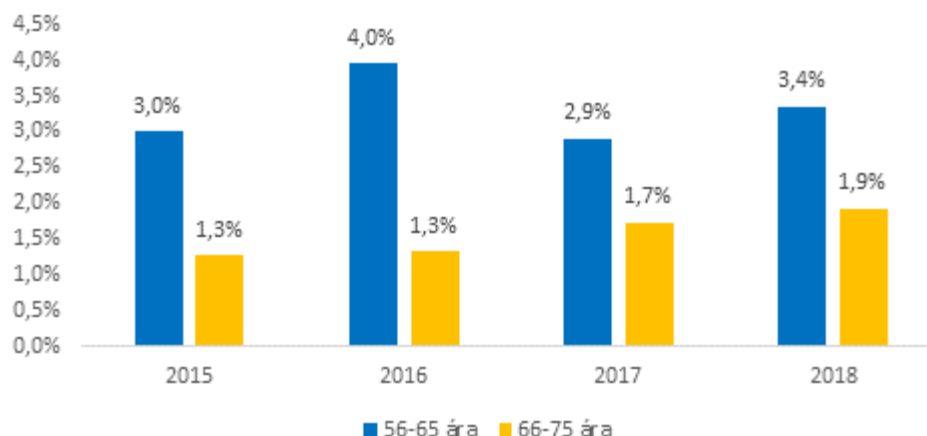
Árið 2016 unnu þrír nemendur rannsóknarverkefni til B.S. gráðu í hjúkrunarfræði við Háskólann á Akureyri er nefnist „Ofbeldi gegn öldruðum: skilgreiningar og skilningur aldraðra á ofbeldi gegn öldruðum“. Höfundarnir, þær Elsa Antonsdóttir, Anna Lára Zoëga og Margrét Hanna Bragadóttir, leituðust í rannsókn þessari við „að dýpka skilning á því hvernig aldraðir skilgreina og skilja hugtakið ofbeldi gegn öldruðum og kanna hvernig fræðilegar flokkanir á ofbeldi gegn öldruðum samræmast skilningi aldraðra,“ líkt og segir í útdrætti.²²

Rannsóknin er um margt athyglisverð og þá ekki síst afstaða aldraðra til ofbeldis gegn þeim sem hópi. Þátttakendur voru að vísu fáir, átta manns á aldrinum 67 til 92 ára, en í ljós kom að þátttakendur voru allir sammála um nauðsyn fræðslu til handa öldruðum um ofbeldi gegn þeim en enginn þeirra kvaðst tilbúinn til að mæta á fundi þar sem slík fræðsla væri í boði. Rannsóknin geymir upplýsingar um afstöðu aldraðra sem ætla má að geti reynst gagnlegar hyggist stjórnvöld taka málaflokkinn til sérstakrar meðferðar. Höfundar birta eftirfarandi ályktun: „Við ályktum að með betri skilning á skilgreiningu aldraðra sjálfra á hugtakinu ofbeldi gegn öldruðum megi frekar taka á vandanum og veita þeim betri aðstoð sem hana þurfa.“

Loks skal vikið stuttlega að þolendakönnun ríkislögreglustjóra og lögreglunnar á höfuðborgarsvæðinu sem gerð er á ári hverju. Í henni er sérstaklega spurt hvort viðkomandi hafi orðið fyrir heimilisofbeldi á fyrra ári. Um 2% þátttakenda 66 ára og eldri kvaðust hafa orðið fyrir slíku broti líkt og myndin sýnir sem tölfræðideild ríkislögreglustjóra vann.

²² Ofbeldi gegn öldruðum : skilgreiningar og skilningur aldraðra á ofbeldi gegn öldruðum. <https://skemman.is/handle/1946/24959>

Heimilisofbeldi gegn öldruðum
(hlutfall þolenda)



Meðalfjöldi brota á mánuði árin 2015-2020 er á bilinu 67-77 brot en í janúar-apríl 2020 voru þau að meðaltali 83 á mánuði. Fjöldi brota er nokkuð breytilegur á milli mánaða og best fer á því að borin séu saman heil ár. Tilkynnt var um 103 brot í aprílmánuði 2020 og er það mesti skráði fjöldi í sögunni. Miðað við reynslu annarra þjóða má ætla að fjölgun tilvika heimilisofbeldis á þessum tíma tengist þeirri ákvörðun yfirvalda að leggja bann við samkomum á Íslandi vegna COVID-faraldursins.

Um rannsóknir og tölfræði

Þau 2% sem kváðust í þolendakönnun lögreglu hafa orðið fyrir heimilisofbeldi svara til um þúsund manns.²³ Könnunin veitir tæpast marktækar upplýsingar um upplifun aldraða á hjúkrunarheimilum. Þá er þess að geta að þátttakendur í könnuninni voru 4.000 að tölu og svarhlutfallið 55%. Þannig kemur í ljós að svarhlutfallið 1,9% byggir á svörum aðeins sex einstaklinga.

Um téða könnun og aðrar þær sem getið hér að framan gildir að þær veita vísbendingar en hæpið er að draga af þeim afgerandi ályktanir. Segja má að íslensku kannanirnar eigi allar snertifleti við málefnið „ofbeldi gegn öldruðum“.

Rannsókn Sigrúnar Ingvarsdóttur vekur athygli þar sem hún skilar afgerandi og að sönnu sláandi niðurstöðum. Rannsóknin byggir á afstöðu starfsfólks og þótt heiðarleg svör þess verði ekki dregin í efa er ljóst að skilningur manna á hugtakinu „ofbeldi“ í þessu samhengi er ekki samræmdur.

Rannsókn hjúkrunarfræðinganna þriggja varpar ljósi á þann vanda sem við er að eiga í umfjöllun um ofbeldi gegn öldruðum. Vissrar tregðu gætti hjá þátttakendum í þeirri rannsókn til að tjá sig um nokkrar hliðar vandans t.a.m. kynferðislegt ofbeldi og vanrækslu. Vísast telur hluti aldraða „skömm“ fylgja því að ræða málefnið og jafnvel viðurkenna það. Fræðslu töldu þátttakendur af hinu góða en kváðust jafnframt ekki hafa áhuga á að sækja hana.

Tölfræði lögreglu er augljósum annmörkum háð; ekki er í þolendakönnun spurt sérstaklega um ofbeldi í garð aldraða og varast ber að hrapa að ályktunum á grundvelli ekki stærra úrtaks. Ástæða er til að ætla að skráningum tilvika gæti verið ábótavant. Aukin áhersla lögreglu á

²³ Samkvæmt Hagstofu Íslands voru tæplega 50.000 manns á Íslandi 66 ára og eldri 1. janúar 2020.

heimilisofbeldi á undanliðnum misserum er vissulega tengd ofbeldi gegn öldruðum en nær engan veginn að endurspeglar allan málaflokkinn.

Norsku rannsóknirnar eru báðar nýlegar og umfangsmiklar. Þær skila skýrum niðurstöðum sem ástæða virðist til að staldra við þótt slíkar kannanir verði tæpast að fullu heimfærðar upp á önnur samfélög. Hitt er víst að norskt samfélag líkist því íslenska í mörgum meginatriðum. Í því efni er ástæða er til að minna á rannsókn Sigrúnar Ingvarsdóttur sem 376 starfsmenn félagslegrar heimaþjónustu og heimahjúkrunar tóku þátt í. Svarhlutfall var um 60%. Að teknu tilliti til stærðar þjóðanna tveggja er þýðið í íslensku könnunni ekki svo langt frá því norska.

Árið 2018 þáðu 9.856 manns, 19,5% þeirra sem eru 65 ára og eldri, félagslega heimaþjónustu sveitarfélaga.²⁴

„Ósýnileg afbrot“

Á seinni árum hefur athygli manna á Vesturlöndum í auknum mæli beinst að ofbeldi gegn öldruðum sem á stundum er líkt við „dulinn vanda“ eða „ósýnileg afbrot“. Oftar en ekki felast viðbrögð við vandanum í aðkomu réttarvörslukerfis og félagsþjónustu.

Í Svíþjóð starfrækir lögregla deild á landsvísu sem sinnir rannsóknum á ofbeldi gegn öldruðum. Deildin kallast Circa-grupp og var sett á stofn árið 2009. Á þeim árum sem deildin hefur starfað hafa um 200 gerendur verið dæmdir til samtals rúmlega 340 ára fangelsisvistar vegna ofbeldis gegn öldruðum. Algengast er að brotin felist í stuldi á fjármunum og er hlutur erlendra glæpamanna stór í því viðfangi.

Stjórnvöld í hinum enskumælandi heimi leggja vaxandi áherslu á aðkomu réttarvörslukerfisins. Raunar er sá áhugi ekki nýtilkominn; greiningardeild hefur undir höndum tíu ára gamalt efni frá Írlandi sem ætlað er að auka meðvitund um ofbeldi gegn öldruðum. Þar er og vikið að aðkomu lögreglu:

„Frá sjónarhóli löggæslunnar liggur fyrir að eldra fólk verður síður fórnarlömb glæpa en aðrir aldurshópar. Hins vegar er ljóst að eldra fólk óttast mun frekar en hinir yngri að verða fyrir slíkum verknaði. Sá ótti getur haft neikvæð áhrif á lífsgæði viðkomandi. Hætt er við að einstaklingar sem haldnir eru slíkum ótta takmarki ferðir sínar og virkni af þeim sökum sem getur haft enn frekari og neikvæð áhrif á líkamlega heilsu þeirra sem og félags- og tilfinningalega velferð. Afleiðingin getur orðið einangrun og útilokun hinna eldri frá þátttöku í nærsamfélagi sínu. Mikilvægt er því að tryggja að hagsmunum eldra fólks sé sinnt með tilliti til löggæslu, öryggis og verndar í því skyni að tryggja að eldra fólk fái haldið uppi þátttöku í nærsamfélögum sínum.“

FJÖLGUN ALDRADRA

Samkvæmt mann-
fjöldaspám Hagstofu
Íslands mun konum 65
ára og eldri fjölga úr
26.489 árið 2019 í 46.150
árið 2040. Körlum fjölgar
ekki alveg að því skapi en
samkvæmt sömu heimild
verða karlar eldri en 65
ára 39.907 borið saman
við 24.250 árið 2019.

Svo hið augljósa sé sagt;
fjölgun í þessum
aldurshópi verður ör og
mikil á næstu áratugum
og fleiri eldri borgarar en
nokkru sinni fyrr í
viðkvæmri stöðu gagnvart
umhverfi sínu og þar með
mögulegu ofbeldi.

²⁴ Hagstofa Íslands.



Á Írlandi var mótuð stefna um hvernig tryggja mætti öryggi eldra fólks (e. Older People Strategy) og hafði lögreglan víðtækt samráð við stofnanir, samtök og einstaklinga þ. á m. aldraða við þá vinnu.²⁵ Stefna þessi var síðan færð undir löggæsluáætlun og loks heildarstefnu um málefni aldraðra er nefnist „Positive Ageing Strategy“.²⁶ Þar er einu markmiðinu lýst svo:

„Áfram verði unnið að innleiðingu á stefnu írsku lögreglunnar um öryggi eldra fólks og valdeflingu þegar árin færast yfir í því skyni að það fái búið óttalaust á heimilum sínum, sé öruggt og treysti sér til þátttöku í nærsamfélaginu og með þeim hætti verði stuðlað að aukinni öryggiskennd íbúa.

Áfram verði unnið að viðbrögðum við ofbeldi gegn öldruðum á öllum sviðum samfélagsins með vitundarvakningu, bættu kerfi tilkynninga og þróun þjónustuleiða.“²⁷

Alþjóðasamband stjórnenda lögreglu (e. The International Association of Chiefs of Police, IACP) hefur látið sig ofbeldi gegn öldruðum varða. IACP er stærsta og áhrifamesta samband leiðtoga lögreglu í heimi hér. Félagar eru um 30.000 í 160 löndum.

IACP hefur í samstarfi við dómsmálaráðuneyti Bandaríkjanna og fleiri útbúið sex myndbönd sem ætluð eru til að auðvelda lögreglu að bera kennsl á vísbendingar um ofbeldi gegn öldruðum. Aukinheldur hafa IACP þróað rannsóknartól á grundvelli Excel-forritsins sem hjálpar til við að greina mynstur fjárhagslegrar misnotkunar og grafíska framsetningu grunsemda um glæpsamlegt athæfi.²⁸

Á Norðurlöndum hefur athyglin á seinni árum beinst að „ofbeldi í samskiptum nákominna“ (n. Vold i nære relasjoner) líkt og getið var að framan. Upplýsingum er á ýmsan veg miðlað um samfélagið, líkt og við á um heimilisofbeldi á Íslandi, og kostað er kapps um að auka vitund starfsfólks á stofnunum, lögreglu, innan félagsþjónustu og almennings um vandann auk þess sem leiðbeiningar og hagnýt ráð er að finna á vefsíðum stofnana og samtaka.

Þrátt fyrir talsverða viðleitni í þessum efnum er það á hinn bóginn samdóma niðurstaða þeirra sem rannsakað hafa málaflökkinn að ofbeldi gegn öldruðum sé „hulinn vandi“ á Norðurlöndum eins og rakið var að framan í samantekt þessari.

Viðbrögð við ofbeldi gegn öldruðum – nokkrar almennar ábendingar

Af framan rituðu má vera ljóst að viðbrögð samfélagsins við hinum „ósýnilega vanda“ geta aldrei falist einvörðungu í aukinni áherslu löggæslu á málaflökkinn. Íslenska lögreglan mun aldrei gjörbreyta lífi aldraðra í þessu viðfangi. Hins vegar er aðkoma lögreglu nauðsynleg ásamt margvíslegum öðrum ráðstöfunum á ýmsum sviðum samfélagsins.

Jafnframt er ástæða til að ætla að hefðbundin aðkoma stofnanaveldis sé ekki fallin til að vinna bug á ofbeldi gegn öldruðum á Íslandi. Málefnið er í eðli sínu

²⁵ Garda, Older People Strategy, 2010. <https://www.garda.ie/en/crime-prevention/community-engagement/community-engagement-offices/information-sheet-older-people-strategy-english-irish-.pdf>

²⁶ <https://assets.gov.ie/11714/d859109de8984a50b9f2ae2c1f325456.pdf>

²⁷ Ibid.

²⁸ <https://www.theiacp.org/elder-abuse>

þannig að því þurfa að eiga aðkomu ólíkar starfsstéttir sem eiga sér margvíslega „menningu“ og hefðir í nálgun og aðferðafræði. Í stað hefðbundins stigveldis opinbers rekstrar sýnist „flatara“ skipulag henta betur til að skapa tengsl og samstarf og mynda þannig eins konar „samfélagsnet“ þeirra sem vinna að bættri stöðu aldraðra, aukinni vellíðan þeirra og öryggi. Fyrir slíku eru nú þegar nokkur fordæmi hér á landi og má þar nefna heimilisofbeldi, ofbeldi gegn börnum og kynferðisofbeldi.

Hvað lögreglu varðar sýnist aðkoma hennar einkum fólgin í rannsókn, heimfærslu laga og frágangi mála er varða ofbeldi gegn öldruðum til ákærvalds eða annarra sem þar um véla.

Hér fara á eftir nokkrar ábendingar sem víst er að huga þarf að við mótun stefnu í málaflokknum og aðkomu löggæslu. Aðeins verður stiklað á stóru og því fer fjarri að greiningardeild telji þessa upptalningu tæmandi.²⁹

1. Efla þarf vitund innan löggæslunnar um ofbeldi gegn öldruðum.

Lögreglumenn fá ekki sambærilega þjálfun við að greina ofbeldi gegn öldruðum og önnur afbrot. Jafnframt þarf að eiga sér stað fræðsla/þjálfun um birtingarmyndir ofbeldisins sem og samskipti við fórnarlömb. Liður í stefnumótun þarf að felast í fræðslu um hvernig haga eigi samstarfi við aðra sem að málaflokknum koma t.a.m. félagsþjónustu.

2. Mótun stefnu og verklagsreglna sem leggja áherslu á mikilvægi málaflokksins.

Á Íslandi sem víðast hvar annars staðar á Vesturlöndum er starfrækt lögregludeild vegna heimilisofbeldis en sambærileg áhersla er ekki lögð á ofbeldi gegn öldruðum. Reynsla erlendis frá sýnir að lögreglumenn sem starfa innan liða þar sem ekki er fyrir hendi skýr stefna í málefnum aldraðra hafa oftast en ekki lítinn skilning á eðli vandans. Stefna og verklag þurfa að taka til hlutverka og ábyrgðar viðkomandi og liggja þarf fyrir að taka eigi viðfangsefnið alvarlega.

3. Hvatning til samvinnu.

Fórnarlömb ofbeldis þurfa á inngripum löggæslu, félagsþjónustu og fleiri að halda. Reynsla frá Bandaríkjunum er sú að samvinna sé lykilatriði í viðbrögðum og þannig beri skipulega að reyna að koma í veg fyrir ýmsa þá þætti sem torvelða samstarf stofnana og annarra opinberra aðila svo sem tvíverknað og „torfu-hugsunarhátt“ þ.e. að einstaklingar, hópar eða stofnanir telja sig „eiga“ ákveðna málaflokka og þar með fjármagn.

Á fyrstu stigum samvinnu er hætt við vantrausti á milli stofnana/deilda, ólíkum skilningi á áhættuþáttum, þröskuldum í samskiptum/upplýsingaflæði, misskilningi um hlutverk, ófullnægjandi þátttöku, fordómum gagnvart öldruðum, óskýrum væntingum og fleiru.

Eftir því sem samvinna vindur fram og starfsfólk kynnist viðfangsefninu og samstarfsmönnum betur má skipulega vinna að því að sigrast á þessum hindrunum.

Bestur árangur næst með aðkomu og samvinnu á breiðum grundvelli sem miði að því að sinna einstaklingnum sem best.

4. Sérsniðin viðbrögð lögreglu.

Í málum er varða ofbeldi gegn öldruðum í Bandaríkjunum kemur það iðulega í hlut lögreglu að vísa málum áfram til félagsþjónustu eða ákærvalds. Jafnframt er mikilvægt að lögregla geri sér ljóst að hefðbundin nálgun við rannsóknir á ekki nauðsynlega við um ofbeldismál þar sem aldraðir

²⁹ Í þessum kafla styðst greiningardeild við ýmsar heimildir en þó sérstaklega efni frá Ríkisháskólanum í Arizona, Miðstöð lausnamiðaðrar löggæslu (ASU Center for Problem-Oriented Policing).

eiga í hlut. Lögregla er nauðsyn að haga viðbrögðum sínum í samræmi við stöðu fórnarlambins og þarfir þess.

5. Vitundarvakning í samfélaginu.

Lögregla getur átt þátt í verkefnum sem lúta að því að auka vitund almennings um þennan vanda. Það á m.a. við um hvernig bera má kennsl á ofbeldi gegn öldruðum, tilkynna slíkt athæfi og koma í veg fyrir það. Með slíkri vitundarvakningu er raunhæft að gera ráð fyrir að takast megi að draga úr einangrun aldraðra. Alþjóðaheilbrigðismálastofnunin (WHO) leggur áherslu á mikilvægi þess að samfélagið sem heild viðurkenni formlega ofbeldi gegn öldruðum sem vanda og bregðist við honum.

6. Könnun á bakgrunni starfsfólks.

Lögregla getur beitt sér fyrir að tekin verði upp könnun á bakgrunni starfsfólks á dvalar- og hjúkrunarheimilum. Jafnframt kæmi til greina að skylda slíkar stofnanir til að krefjast upplýsinga um sakaferil umsækjenda um starf.

7. Aðkoma að starfsemi athvarfs.

Athvarf fyrir aldraða þolendur ofbeldis myndi vísast treysta á aðkomu sérfræðinga á sviði félagsaðstoðar, öldrunarlækninga og réttarvörslu. Með slíku samstarfi mætti að líkindum efla traust í samskiptum þessara hópa, greiða fyrir auknum skilningi á eðli vandans og taka til athugunar hvaða aðferðum beita má við inngríp í einstökum tilvikum.